

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Факультет економіки і менеджменту

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«УКРАЇНСЬКЕ СЬОГОДЕННЯ - 2022:
РЕАЛІЇ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ
КРАЇНИ»
(20-21 жовтня 2022 р.)

Луцьк, ДонНТУ, 2022

Всеукраїнська наукова конференція «Українське сьогодні – 2022: реалії війни та перспективи відновлення країни» : Матеріали конференції / Донецький національний технічний університет. Луцьк, 2022, 247 с.

Напад росії на нашу країну та тривала визвольна війна, яку веде український народ, захищаючи свої свободу і право жити у власній державі, безпосередньо стосується кожного українця та кожної українки. Наразі це стало найактуальнішим предметом наукових досліджень для вітчизняних учених.

Збірка містить праці науковців у галузі комплексних досліджень проблем сучасної російсько-української війни щодо формування і розвитку в Україні новітніх тенденцій у політичній, соціальній, культурній, демографічній, економічній, підприємницькій та управлінській площинах.

Презентовані авторами у цій Збірці результати їх розробок свідчать про те, що українська наука переймається питаннями визначення передумов і причин, досліджень наслідків і впливів цієї війни на українську дійсність, чинників і запорук перемоги України, а також можливостей і проблем її післявоєнного відновлення. Вітчизняні науковці, а разом з ними і їх зарубіжні колеги, вірять у безперечну майбутню перемогу України у цій загарбницько-російській – визвольно-українській війні. Ця Збірка має привернути увагу наукової спільноти та загального соціуму до підтримки нашої країни у її русі до свободи і демократії.

РЕФОРМА СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПОСТРАДЯНСЬКА СИСТЕМА ЧИ ЗАХІДНА МОДЕЛЬ

Базаренко М.С.,
к.ю.н., доцент Григор'єва В.В.
Маріупольський державний університет

Воєнний стан в Україні вплинув на діяльність багатьох сфер, вніс проблеми та зміни в організацію діяльності державних органів, Служба безпеки України (СБУ) не є винятком. Сучасні виклики спричинили нові проблеми, які набагато масштабні за своїм змістом і як наслідок призвели до появи змін в її діяльності. Змінені умови діяльності СБУ сприяли появі роздумів, дискусій серед науковців про доречність її реформування за зразком західної моделі і вихід пострадянської системи під час воєнного стану, що є актуальним для розгляду даного дослідження.

З набуттям незалежності України до теми реформи СБУ влада прийшла в кінці 2000-х років.

Кадрові чистки і люстрації – це те, через що проходила СБУ, але за структурою залишається спадкоємцем радянської системи органів безпеки.

Характерними рисами спецслужби тих часів було забезпечення тотального контролю за всіма галузями економічного та соціального життя, за всіма громадянами, що передбачало багаточисельність, розгалуженість та широкі повноваження, до сфери належало все – від інакомислення до контролю за Збройними Силами. Протягом 30 років незалежності із СБУ виділили в окремі структури Службу зовнішньої розвідки та Держспецзв'язок, як й прикордонна служба.

Сучасний етап реформи спрямований на трансформацію спеціальної служби в невелику мобільну високотехнологічну структуру, з урахуванням світового досвіду, зокрема, щось на зразок британської MI5. Саме такими були реформи у посткомуністичних країнах Східної Європи і цей досвід виявився успішним. Головним завданням реформи є усунення надання додаткових зобов'язань СБУ та остаточне закріплення її завдань як контррозвідки, боротьба з тероризмом та охорона державної таємниці. Інші функції вже давно можна передати іншим органам, перш за все правоохоронним, для уникнення дублювання.

Особливо після повномасштабного російського вторгнення в Україну Верховна Рада здійснює нескінченні спроби під приводом війни посилити Службу додатковими повноваженнями без справжнього реформування. Депутати пропонують надати СБУ нові повноваження з концепції реформи, яку парламент так і не прийняв до війни.

Проте ключові вимоги, такі як очищення Служби та позбавлення її слідства, залишаються поза увагою. Радше навпаки – СБУ посилюється в частині своєї правоохоронної діяльності на законодавчому рівні.

Метою дослідження є необхідність проаналізувати напрямки та можливі наслідки реформування СБУ задля визначення моделі її подальшої діяльності.

Реформування будь-якого державного органу є важливим кроком у розвитку діяльності певного органу, модернізації його структури, запровадження нововведень, що сприятимуть ефективному виконанню функцій та завдань органу. Реформування СБУ полягає в усуненні проблем, що заважають розвитку діяльності органу і внесення змін в його роботу.

Попередні реформи ніяк не сприяли поліпшенню її діяльності і тому, втретє зайшла мова про реформування СБУ в 2019 році з розробки нового законопроекту про орган, основна мета якого – закріплення нових пріоритетів в роботі та сприяння зробити державний орган, що забезпечує безпеку більш ефективною.

Стартом реформи стало ухвалення законопроекту №3196-д «Про внесення змін до закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України (далі – Закон № 3196-д) [1].

Як зазначає теперішній Президент України Володимир Зеленський: «Ухвалення цього законопроекту наближає Україну до європейської спільноти. Це важливий крок у реформуванні Служби безпеки, коли держава рухається вперед на шляху лібералізації економіки та полегшення ведення бізнесу в Україні» [2].

Останні роки активно обговорюють про можливі наслідки реформи. Запропоновані зміни передбачають розмежування контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, посилення контррозвідувальних та антитерористичних функцій спецслужби, а також можливостей протидії інформаційним операціям проти України.

Водночас спецслужба має втратити спецпідрозділи з боротьби з корупцією та організованою злочинністю, має бути скорочено штат та проведена часткова демілітаризація цього органу [3].

Результатом реформи повинно бути зосередження діяльності СБУ в напрямках: контррозвідувальна протидія загрозам державній безпеці; боротьба з тероризмом; забезпечення кібербезпеки; захист державного суверенітету та територіальної цілісності; охорона державної таємниці.

Одним з важливих напрямків реформування є **демілітаризація СБУ**. СБУ належить до **пострадянської моделі спецслужб** (поширюється на країни колишнього СРСР). В спецслужбах пострадянської моделі обсяг функцій досить широкий: збір інформації про загрози, а також здійснення впливу на їх усунення. Саме тому в структурі СБУ є слідчі підрозділи, підрозділи, що забезпечують досудове слідство та підрозділи спеціального призначення – спецпідрозділ Альфа є у кожній області.

Поширеною є **західна модель спецслужб** (країни західноєвропейського континенту, США). В європейських країнах більшість спецслужб – цивільні. В їх структурі відсутні власні силові підрозділи, а основним завданням західних спецслужб є збір інформації агентурними та оперативно-технічними каналами, власних інструментів для протидії виявлених загроз вони не мають.

Також на практиці існує **модель інтегрованих спецслужб** (поширена в європейських країнах). Особливістю інтегрованих спецслужб є те, що вони

об'єднались в один орган з декількох, що діяли до того або/та для реалізації діяльності спецслужби залучили завдання, функцій інших органів, що сприяють реалізації завдань, функцій спецслужби. Наведемо такі приклади інтегрованих структур:

Генеральна розвідувальна та безпекова служба Міністерства внутрішніх справ (Algemene Inlichtingen-en Veiligheidsdienst – AIVD) – Нідерланди. За структурою, це інтегрована спецслужба, яка займається як зовнішньою розвідкою, так і протидією загрозам на території Нідерландів;

Словацька інформаційна служба (Slovenská informačná služba, SIS) – Словаччина. Це інтегрована розвідувальна структура, яка відповідає і за зовнішню розвідку, і за протидію загрозам національній безпеці на території Словаччини;

Бюро захисту Конституції (Satversmes Aizsardzības Birojs, SAB) – Латвія. Там також функціонує інтегрована спецслужба, яка виконує функції зовнішньої розвідки та внутрішньої контррозвідки, а також захисту державної таємниці;

Департамент державної безпеки (Valstybės Saugumo Departamentas, VSD) – Литва. Схожа модель інтегрованої спецслужби діє і тут, яка відповідає за ведення розвідки та контррозвідки та захист державної таємниці [4].

В спецслужбах західної моделі не передбачена реалізація функцій військового характеру, військова підготовка оперативного складу не здійснюється.

Але, навіть з врахуванням цього, спецслужби деяких країн комплектуються військовослужбовцями. Зокрема, основні спеціальні служби Ізраїлю, служба зовнішньої розвідки «Моссад», служба загальної безпеки «ШАБАК» підпорядковуються безпосередньо прем'єр-міністру країни, військова розвідка Армії оборони (АМАН) підпорядковується прем'єр-міністру через міністра оборони.

При цьому – пріоритет серед спеціальних служб залишається за військовою розвідкою, оскільки воєнна загроза в тій або іншій формі залишається найбільшою загрозою для країни. В цьому контексті наголос робиться на посиленні координації між спеціальними службами на урядовому рівні, підвищенні ефективності реалізації розвідувальної інформації при здійсненні зовнішньої та внутрішньої політики, а також забезпечення цивільного контролю у складі уряду утворено міністерство розвідки.

Пропозиція щодо демілітаризації національної служби безпеки міститься у законопроекті № 7267 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України» [5], яким пропонується ліквідувати військову контррозвідку у складі СБУ та передати її до складу Головного управління розвідки Міноборони.

В мирний час політика демілітаризації СБУ, яка фактично реалізується в проекті, була виправданою. Реформа передбачає заміну військовослужбовців СБУ на невійськову категорію кадрів, тобто на співробітників СБУ, яким

присвоєні спеціальні звання і це дозволить проводити комплектування держслужбовцями цивільною категорією осіб.

Також при розгляді рекомендації іноземних партнерів щодо демілітаризації СБУ, що закріплені в Рекомендаціях ПАРЄ № 1402 (1999) та у Рекомендаціях ПАРЄ № 1466 (2005), потрібно зважати на те, що жодна із країн НАТО чи ЄС не перебуває у стані стримування і протидії іноземній збройній агресії та окупації агресором її території.

Отже, Служба безпеки України потребує змін в своїй діяльності та структурі тому, що наявний стан органу є таким, що не відповідає сучасним реаліям, що більш стає наявним під час збройного конфлікту, а саме: неефективно здійснює свої завдання, що призводить до відсутності належних результатів; викликає недовіру до себе в громадськості. СБУ не готова до прийняття нововведень в повному обсязі, які повністю її змінять відповідно до західної моделі спецслужб адже Україна та західноєвропейські країни мають різного характеру загрози.

Враховуючи все це і наявні загрози в Україні, ефективною буде пострадянська модель, яка з початку формування органу і наразі діє як військове формування, військовослужбовці якої затримують осіб, що шкодять державному суверенітету, конституційному ладу, територіальній цілісності, науково-технічному і оборонному потенціалу України, законним інтересам держави та правам громадян.

Тому, ми вважаємо, що СБУ бажано на даний період часу здійснювати свою діяльність за пострадянською системою, але поступово розвиватись і приймати нововведення від зарубіжних колег, які, в свою чергу, повинні забезпечувати державну безпеку України і з часом нововведення повинні привести відповідність СБУ до західної моделі. З реалізацією своїх завдань, функцій в теперішній нелегкий час для України та поступовою модернізацією СБУ в майбутньому в своїй діяльності допоможе повернути довіру громадськості до спецслужби.

Список використаних джерел

1 Про внесення змін до закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України : Проект Закону України від 26.10.2020 р. № 3196-д. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=70243&pf35401=536981>.

2 Президент вітає ухвалення законопроекту щодо реформування СБУ. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3180037-prezident-vitae-uhvalenna-zakonoproektu-sodo-reformuvanna-sbu.html>.

3 Що має змінити реформа. Скандали, успіхи та реформа: що потрібно знати про Службу безпеки України. URL: https://24tv.ua/skandali-uspihi-reforma-shho-potribno-znati-pro-garyachinovini_n1741438.

4 Реформа СБУ: міжнародний досвід. URL: <https://cacds.org.ua/реформа-сбу-міжнародний-досвід/>.

5 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України : Проект Закону України від 08.04.2022 р. № 7267. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74070.